

STADSHOLMEN

SCHÖNBORG 5

EBBA BRAHES PALATS
Götgatan 16, 18, Peter Myndes backe 9

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturreserveratet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

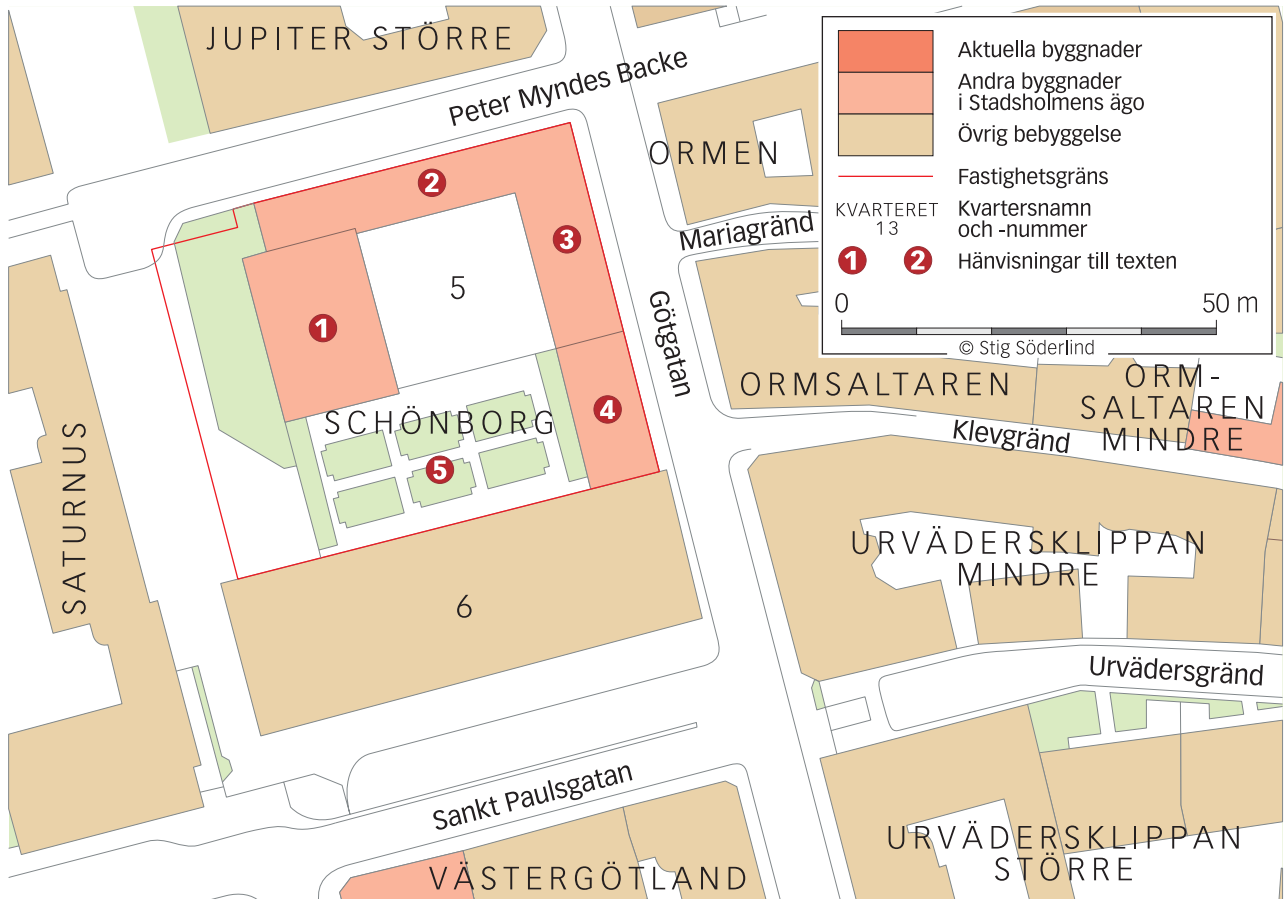
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktablad.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktablad kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktablad finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1** HUVUDBYGGNAD - EBBA BRAHES PALATS
- 2** HUSLÄNGAN MOT PETER MYNDES BACKE
- 3** DET NORRA HUSET MOT GÖTGATAN, MED PORTAL OCH VÄLVD GÅNG TILL FÖRGÅRDEN
- 4** DET SÖDRA HUSET MOT GÖTGATAN, "ARKITEKTERNAS HUS"
- 5** TERRASS MED TRÄDGÅRD

PORTALEN FRÅN GÖTGATAN IN TILL PALATSETS FÖRGÅRD, FOTOGRAFERAD 1904. ÖVER PORTALEN SITTE EBBA BRAHES OCH MAKEN PONTUS DE LA GARDIES VAPENSKÖLDAR. FOTO ATELJÉ LARSSON, SSM C 357.

Ebba Brahes palats byggdes inte för Ebba Brahe, utan för den framstående industrimannen Louis de Geer d.ä. Byggnaden uppfördes åren 1646 – 1651 och är unik genom att vara den första i Sverige som representerar den så kallade holländsk klassicismen, en arkitekturstil som bland annat karaktäriseras av strama och symmetriska putsade fasader, indelade av kolossalpilastrar på en hög sockel.

Förutom arkitekturhistoriska värden finns även stora personhistoriska värden knutna till palatset. Tillsammans med den välbevarade exteriören, och väsentliga delar av interiören, bidrog dessa värden till att staden år 1943 för första gången tvångsinlöste en fastighet på grund av dess kulturhistoriska värden.

Fastigheten Schönborg 5 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassifi-

cering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Området kring Maria Magdalena kyrka utmärks av rätvinkliga gator och rektangulära kvarter mellan mer kuperade delar. Gatunätet härrör från regleringen av Södermalm kring mitten av 1600-talet. Efter reg-

VY MOT EBBA BRAHES PALATS FRÅN
TERRASSEN SÖDER OM FÖRGÅRDEN.
FOTO G. FREDRIKSSON, SSM

leringen uppfördes under 1600- och 1700-talen flera malmgårdar och mindre palats på stora tomter präglade av odlingar. Samtidigt fanns kvarter bebyggda med mindre hus och gårdar av trä, de senare ofta på de mer bergiga partierna.

I närheten av Slussen präglades området tidigt av handel och sjöfart. Vid Stadsgårdskajen bedrevs ett flertal olika verksamheter som var förknippade med sjöfart. Här fanns även upplagsplatser för handelsvaror och 1663 uppfördes den byggnad som i dag är Stockholms stadsmuseum, för att inrymma ett huvudkontor för internationell handel.

Under 1800-talets senare del ledde det ökade befolkningsstrycket till att den äldre bebyggelsen med stora tomter allt eftersom ersattes med en tätare bebyggelse. Från denna tid börjar de fem våningar höga flerbostadshus inom slutna kvarter, som i dag präglar området, att uppföras.

HISTORIK

Ett palats uppfört för ”den svenska industrins fader”

Den holländsk-svenske industrimannen Louis de Geer d.ä lät uppföra sitt stadspalats mellan åren 1646 – 1651. De Geer stod då på höjden av en synnerligen framgångsrik karriär, med betydande insatser för den svenska stormaktens utveckling av storindustri och internationell handel. På 1640-talet förvärvade han i omgångar större delen av kvarteret Schönborg, för uppförandet av ett stadspalats. Möjligen antyder det nära läget till Stadsgården att de Geer även hade planer på att lägga ett handelshus i kvarteret.

Palatset uppfördes i två våningar på en hög, välvd källarvåning och under ett högt, valmat sadeltak. Fasaderna putsades och indelades med genomgående pilastrar. Huvudfasadens mittparti gjordes lätt framskjutet och kröntes ovan taklisten med en trekantsgavel. Arkitekturen är ett exempel på holländsk klassicism och är det tidigaste exemplet i Sverige på denna arkitekturstil. Interiört följdes en för tiden mer traditionell plan, med rum och salar fördelade kring ett större, centralt liggande trapphus.

De Geer lät även uppföra en huslänga längs den

VY KVARTERET SCHÖNBORG MOT SYDVÄST. NÄRMAST I BILD SYNS DET NORRA HUSET MOT GÖTGATAN, MED PORTAL OCH PORTGÅNG FRÅN GATAN IN TILL PALATSETS FÖRGÅRD. TILL HÖGER I BILD SYNS ÄVEN HUSLÄNGAN MOT PETER MYNDES BACKE OCH LÄNGRE UPP I GÖTGATSBACKEN DEN VITA FASADEN TILL DET SÖDRA HUSET MOT GÖTGATAN. FOTO G. FREDRIKSSON, SSM

norra tomtragransen samt en mur, eller möjligen huslänga, med välvd portal mot Götgatan, så att en förgård bildades framför palatsets huvudfasad. Dessutom uppfördes en terrassering med trädgård på den södra delen av tomten.

Ebba Brahes änkesäte

Endast något år efter att byggnaden stod klar avled Louis de Geer, 65 år gammal år 1652. Fastigheten förvärvades då av den nyblivna änkan Ebba Brahe. Ebba Brahe var en aktiv förvaltare av den stora familjens gods och järnbruk. Sitt nya palats vid Götgatan lät hon inreda som det anstod en änka i hennes ställning. Den största salens väggar var klädda med svart ulltyg medan flera av de mindre salarna hade svarta lädertapeter med mönster av guld eller silver. Likaså hade hennes säng en svart sänghimmel av siden och svarta fjäderknippen i hörnen. Över inkörsporten och huvudbyggnadens portal lät hon sätta upp sitt och maken Jacob de la Gardies vapen respektive namnskiffer. Ebba Brahe skulle komma att husera i

palatset i två decennier, fram till sin död år 1674, 78 år gammal. Den långa ägotiden och hennes starka karaktär har bidragit till att palatset än i dag benämns Ebba Brahes.

Från privatpalats till hyresfastighet

Ebba Brahes palats förvärvades 1708 av köpmannen Olof Hansson Törnflycht, vars familj från mitten av 1700-talet hyrde ut fastigheten till olika utländska ministrar, bland andra det ryska sändebudet Nikita Panin år 1755. Denne skulle även som utrikesminister i det ryska kejsardömet komma att arbeta för ett samarbete mellan de nordiska staterna.

I Mariabranden 1759 eldhärjades fastigheten. Tre år senare tillträdde en ny ägare, tobaksfabrikören Nils Schönborg, och en ny period inleddes då palatskomplexet omvandlades till hyresfastighet. Nya byggnadslängor med bostadsvåningar uppfördes utmed Götgatan, S:t Paulsgatan och Södergatan. Den gamla norra längan, mot Peter Myndes backe, byggdes om och huvudbyggnaden byggdes på med en våning. De

PÅ FÖRGÅRDEN FINNS EN BRONS-
SKULPTUR SOM ÄR EN DEL AV EN
FONTÄN. I BAKGRUNDEN SYNS DUB-
BELTRAPPAN UPP TILL PALATSETS
HUVUDENTRÉ. FOTO G. FREDRIKSSON,
SSM

nya huslängorna fick släta fasader under brutna tegeltak. I en brandförsäkringsvärdering år 1828 upptas drygt tjugo sten- eller trähusbyggnader på tomten. Under det följande 1800-talet underhölls och moderniserades de många byggnaderna efter hand, medan de enklare husen revs.

Stadens förvärv inför rivningshot

I avsikt att exploatera marken för ny bebyggelse förvärvades fastigheten 1918 av bolaget Hufvudstaden AB. Stockholms stad inledde då samtal med den nye ägaren om att få köpa den norra delen med De Geers gamla palats och intilliggande byggnader, men förhandlingarna gick trögt. Efter många år och ändrad stadsplan, inför framdragningen av Södergatan och senare Söderleden, med fastställandet av den norra tomtdelen och palatset som kulturresevat, så genomfördes 1943 en tvångsinlösen av denna del av fastigheten.

I samband med fastighetsförändringen fick kvarteret dagens namn, Schönborg. Under de följande

åren på 1940- och 1950-talet revs den gamla fastighetens byggnader mot väster och den blivande Söderleden samt mot S:t Paulsgatan i söder, samtliga uppförda på 1760-talet.

Nederländska ambassaden

Efter flera olika förslag till ny användning av det gamla palatset, bland annat som museum, kom staden 1962 fram till en överenskommelse med Nederländska staten om att hyra ut huvudbyggnaden, huslängan mot Peter Myndes backe och den norra huslängan mot Götgatan som ambassad och residens. Den södra huslängan mot Götgatan hyrdes ut till ett antal arkitektkontor.

Upprustning och renovering

Omedelbart efter överenskommelsen med den Nederländska staten påbörjades en restaurering och ombyggnad efter ritningar av byggnadsnämndens chefsarkitekt Nils Sterner. Det mest radikala ingreppet i Ebba Brahes palats bestod av en återställning

ENTRÉHALLEN I EBBA BRAHES PALATS MED TRAPPHUSET I FONDEN. FOTO G. FREDRIKSSON, SSM

PALATSETS TRAPPHUS ÄR BEVARAT FRÅN 1600-TALET. FOTO G. FREDRIKSSON, SSM

till ursprunglig volym. Palatsets översta våningsplan och taket, tillkomna på 1760-talet, revs och ersattes med en takform i enlighet med äldre ritningar och bilder. Samtidigt restaurerades portaler och palatsets övriga utsmyckning i sandsten. Fasaderna renoverades och fönstren byttes. Mot väster togs en ny entré upp, i vilken en 1700-talsportal från Stadsmuseets samlingar insattes. Den norra huslängans tak ersattes

med ett nytt, något lägre, för att tydligare framhålla palatset. I den norra huslängan mot Götgatan genomfördes den mest omfattande ombyggnaden, delvis för skapandet av en större sal på vindsplanet, och omfattande grundarbeten fick genomföras. Den södra huslängan, som inte skulle inrymma några ambassadfunktioner, renoverades men utan lika långtgående konsekvenser som grannhusets.

EN AV SALONGERNA I EBBA BRAHES PALATS MED DELVIS ÄLDRE INREDNING, DELVIS KOMPLETTERINGAR FRÅN 1960-TALET. KAKELUGNEN ÄR FRÅN 1700-TALET. FOTO G. FREDRIKSSON, SSM

Terrassen i söder bevarades, men gamla stenvälv under terrassen ersattes med garage och förråd. Terrassträdgården nyanlades med inspiration från historiska förebilder och tomtdelen väster om palatset fick en formell anläggning, i båda fallen efter ritningar av trädgårdsarkitekt Walter Bauer.

Merparten av interiörerna fick nya ytskikt och en stor mängd nya snickerier i 1700-talsstil, som dörrblad, foder och paneler, tillfördes huset. Stadsmuseet deponerade några kakelugnar i palatset samt en svit oljemålningar med holländsk anknytning.

Efter de genomgripande åtgärderna på 1960-talet har mindre ombyggnader och renoveringar kontinuerligt skett i fastighetens alla hus och under 2000-talets första år utfördes en exteriörrenovering av Ebba Brahes palats, som omfattade både fasader och tak. År 2005 överfördes Ebba Brahes palats från Stockholms Gat- och fastighetskontor till AB Stadsholmen.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Fastigheten är bebyggd med fyra hus i huvudsak längs tomtlinjerna, samt en underbyggd terrass i söder. Därigenom skapas en kringbyggd förgård framför

huvudbyggnaden, Ebba Brahes palats. Väster om palatset finns en mindre, anlagd trädgård.

Huvudbyggnaden är två våningar hög under ett valmat sadeltak, med en delvis inredd, låg våning under vindsplanet. Källarplanet bildar en hög sockelvåning mot förgården. Den sju fönsteraxlar breda huvudfasaden är indelad med höga pilastrar mellan varje fönster, samtidigt som fasadens mittparti är något framskjutet under en trekantsgavel. En dubbeltrappa leder upp till huvudentrén med rundbågig portal av huggen sandsten. Över portalen sitter Pontus De la Gardies och Ebba Brahes vapensköld. Palatsets övriga fasader är enklare men samtliga är slätputsade i en ljusröd ton till detaljer av sandsten eller grå puts.

På den stensatta förgården finns en fontän i brons föreställande en yngling som lyfter ett horn mot himlen. Terrassen vid förgårdens södra sida har välvda öppningar till underbyggnadens garage och förvaringsutrymmen. En trappa leder upp till den formella trädgårdsanläggningen, indelad i sex gräsbevuxna kvarter, kantade av klippta buxbomshäckar efter förebild från äldre anläggningar. Mot förgården sitter ett balusterräcke.

Palatsets norra gavel är delvis sammanbyggd med

I DET SÖDRA Huset MOT GÖTGATAN FINNS
RELATIVT VÄLBEVARADE VÄLVD KÄLLARRUM
FRÅN 1760-TALET. FOTO G. FREDRIKSSON, SSM

en smal huslänga längs Peter Myndes backe. Byggnaden, som är något äldre än Ebba Brahes palats, har en suterrängvåning samt två våningar under ett brutet tak. Fasaderna är slätputsade och utan fasaddekorationer. Mot Götgatan är den smala huslängan sammanbyggd i gaveln med den norra av de två husen mot Götgatan, båda uppförda på 1760-talet. Även dessa två hus har enkla, slätputsade fasader under brutna tak, men de är tre våningar höga. Det norra huset omfattar 1600-talets portal in till förgården, som ursprungligen satt i en hög mur mot gatan. Det södra husets portomfattning är välvd och indragen i fasaden, på karakteristiskt vis för 1760-talet. Detta hus skiljer sig från fastighetens övriga genom den vita fasadfärgen istället för den ljusröda på övriga hus.

Interiör

Huvudbyggnadens interiör är uppbyggd kring trapphuset, bevarat från 1600-talet och centralt beläget i byggnadens västra del. Den välvda trappan har raka lopp mellan två vilplan samt ljusschakt mellan trapploppen. Bottenvåningen domineras av den stora, kryssvälvda entréhallen med golv av röd och grå kalksten. Våningen i trappa är palatsets paradvå-

ning med salar och rum grupperade kring trapphusförstugan. De mer påkostade rummen har pardörrar, bröstpaneler, och profilerade stucktaklister. Här finns också ett par kakelugnar från 1700-talet samt en kakelugn från 1800-talet. I paradvåningen finns flera dörrblad från tidigt 1800-tal, annars är merparten av den fasta inredningen nyttillverkad på 1960-talet efter förebilder från 1700-talets mitt, även om enstaka äldre dörrblad och fragment av bröst- och fönsterpanel förekommer på flera av våningsplanen.

Huslängan mot Peter Myndes backe och det norra huset mot Götgatan domineras kontorsrum lagda längs korridorer. I den förra huslängan finns kryssvälvda korridorer som ingick i 1600-talets plan. Tre trapphus, varav ett i äldre läge, betjänar de två byggnaderna. Rummen är inredda med snickerier i 1700-talsstil. Arkitekthuset längst i söder mot Götgatan bevarar 1760-talets trapphus liksom ett stort antal snickerier och stucktaklister från samma tid. Här finns också ett flertal kakelugnar, men dessa är från tiden kring 1800-talets mitt.

Under samtliga hus finns välvda källare från 1600- och 1700-talen.

I BYGGNADERNA FINNS SÄVÄL BEVARADE SNICKERIER FRÅN 1700-TALET SOM VÄLGJORDA KOPIOR FRÅN 1960-TALET. FOTO G. FREDRIKSSON, SSM

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.